

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหาที่จะศึกษา

ราชอาณาจักรล้านช้างสถาปนาเมื่อพ.ศ. 1896 มีเมืองเชียงคดเชียงทอง¹ เป็นศูนย์กลางทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและศาสนา ตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ดินแดนทอดตัวยาวจากเหนือจรดใต้ มีอาณาเขตทิศเหนือ จรดกับจีนและอาณาจักรเวียดนาม ทิศตะวันออกจรดกับอาณาจักรเวียดนาม ทิศใต้จรดกับอาณาจักรเขมร ทิศตะวันตกจรดกับอาณาจักรพม่าและราชอาณาจักรไทย

จนกระทั่งพ.ศ. 2103 ราชสำนักล้านช้างย้ายเมืองหลวงลงมาทางใต้ที่นครเวียงจันทน์ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจภายในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่งผลให้ราชอาณาจักรล้านช้างต้องเข้าสู่ระบบการค้าทางทะเล² เพื่อขยายพื้นที่ในการผลิตเสบียงอาหาร พ.ศ. 2256 เกิดความขัดแย้งทางการเมืองภายในราชอาณาจักรล้านช้าง ราชอาณาจักรที่เคยเป็นปึกแผ่นในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงแตกออกเป็น 3 ศูนย์อำนาจทางการเมืองขนาดใหญ่ คือ อาณาจักรหลวงพระบาง อาณาจักรเวียงจันทน์และอาณาจักรจำปาสัก สอดคล้องกับลักษณะทางกายภาพของประเทศลาวที่แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ตอนเหนือ ตอนกลางและตอนใต้ ซึ่งแต่ละส่วนมีลักษณะร่วมกันคือ มีการจัดระเบียบโครงสร้างของชนชั้นในสังคมแบบเดียวกันและระบบการปกครองยังคงรักษาตามแบบจารีตเดิมแบบล้านช้าง

ตอนเหนือ มีลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นป่าเขา มีที่ราบระหว่างหุบเขาขนาดเล็กและที่ราบริมฝั่งแม่น้ำโขง ทรัพยากรทางธรรมชาติทางตอนเหนืออุดมสมบูรณ์ไปด้วยแร่ธาตุ ของป่าและสัตว์ป่า อาทิ ทอง เงิน เหล็ก ดีบุก ตะกั่ว กำนาน ครั่ง ไม้กฤษณา นอแรด งาช้าง หนังควาย

¹ หลวงพระบาง

² โยชิยุกิ มาซุฮารุ, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของราชอาณาจักรล้านช้าง สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 14-17 จาก “รัฐการค้าภายในภาคพื้นทวีป” ไปสู่ “รัฐกึ่งเมืองท่า” (กรุงเทพฯ : มติชน, 2546), หน้า 97.

ชมดเชียง เป็นต้น³ ซึ่งเป็นทรัพยากรที่สนับสนุนการขยายตัวทางการค้าให้แก่ราชอาณาจักรล้านช้างในประวัติศาสตร์

ตอนกลาง อาณาเขตทิศเหนือจรดกับอาณาจักรหลวงพระบาง ทิศตะวันตกจรดกับราชอาณาจักรไทย ทิศตะวันออกจรดกับเวียดนามและทิศใต้จรดกับอาณาจักรจำปาสัก ลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบขนาดใหญ่เรียกว่า “ที่ราบลุ่มเวียงจันทน์” ซึ่งเป็นบริเวณที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก มีศักยภาพสูงในการผลิตอาหารเลี้ยงราษฎรและยังมีเทือกเขาอันเป็นปราการธรรมชาติทางด้านตะวันออกที่กั้นเขตแดนระหว่างราชอาณาจักรล้านช้างกับอาณาจักรเวียดนาม

กลุ่มชาติพันธุ์ทางตอนเหนือและตอนกลางมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ตระกูลภาษาไท-ลาว คือ ชนเผ่าลาว ที่ทำนาค้าอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงและสาขาลำเซต่างๆ และกลุ่มชาติพันธุ์ตระกูลภาษามอญ-เขมร ส่วนใหญ่เป็นชนเผ่ากัมพู⁴ กัมพูจะทำอะไร ปลูกข้าวไร่อยู่บนเขตที่ราบสูง ตามประวัติศาสตร์ของการตั้งถิ่นฐานพบว่า ชนเผ่าตระกูลภาษามอญ-เขมร เป็นชนเผ่าพื้นเมืองที่อยู่ในเขตนี้มาก่อน จนกระทั่งชาวลาวขยายอำนาจลงมา ส่งผลให้ชนพื้นเมืองต้องอพยพลงสู่ตอนใต้เป็นจำนวนมากดังจะกล่าวต่อไป

ตอนใต้ อาณาเขตทิศเหนือจรดกับอาณาจักรเวียงจันทน์ ทิศตะวันตกจรดกับราชอาณาจักรไทย ทิศตะวันออกจรดกับอาณาจักรเวียดนามและทิศใต้จรดกับอาณาจักรเขมร ลักษณะภูมิประเทศมีเทือกเขาสลับซับซ้อนมากกว่าเขตอื่นๆ มีที่ราบลุ่มจำปาสักและที่ราบลุ่มอัดตะปือเป็นแหล่งอยู่อาศัยน้ำ อีกทั้งที่ราบสูงที่ตั้งอยู่กลางเขตนี้ คือ ที่ราบสูงบอละเวน ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก มีแม่น้ำโขงเป็นพรมแดนธรรมชาติกั้นระหว่างราชอาณาจักรไทยกับราชอาณาจักรล้านช้างตอนใต้ และสาขาของแม่น้ำโขงนี้ แดกแขนงเป็นลำน้ำหลายสาย เช่น เซโดน เซกอง เซบั้งไฟ เซบั้งเหียง

³ โยชิยุกิ มาซุฮารุ, *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของราชอาณาจักรล้านช้าง สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 14-17* จาก “รัฐการค้าภายในภาคพื้นทวีป” ไปสู่ “รัฐกึ่งเมืองท่า” (อ้างแล้ว), หน้า 112.

⁴ เผ่ากัมพู หรือ กามู หรือ ขมุ เป็นกลุ่มชนที่เก่าแก่ของดินแดนสุวรรณภูมิ ที่กระจายตัวอยู่อย่างกว้างขวางทางตอนเหนือของเอเชียอาคเนย์ คำว่า กัมพู แปลว่าคน ซึ่งเป็นคำที่กัมพูใช้เรียกตนเอง กัมพู ถูกจัดอยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์ตระกูลภาษามอญ-เขมร ร่วมกับชนเผ่าอื่นๆอีกจำนวนมาก คนลาวเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ตระกูลภาษามอญ-เขมรทั้งหมดว่า ข่า ซึ่งมีความหมาย ในทางกคจีทางสังคม แปลว่าทาสผู้รับใช้

นอกจากนั้นลำน้ำเหล่านี้ยังมีลำน้ำสายย่อยๆ ที่แตกออกมาอีกจำนวนมาก อาทิ เซกะหมาน เซน้อย เซโปน เซโคน เป็นต้น ช่วยหล่อเลี้ยงราษฎรทางตอนใต้และเป็นแหล่งสายแร่ที่สำคัญ คือ ทองคำ ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ คือ ของป่าและสัตว์ป่า อาทิ ชัน ผลแร่ น้ำผึ้ง ไม้กฤษณา หวาย ช้างป่า เสือ กวาง แรด ควายป่า เป็นต้น

ลักษณะทางกายภาพของราชอาณาจักรล้านช้าง ส่งผลให้การดำรงชีวิตของคนถูกแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ ลาวลุ่ม หมายถึง ชาวลาว มักตั้งถิ่นฐานบริเวณที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำ แต่ทางตอนใต้มีจำนวนของลาวลุ่มน้อยมาก และลาวเทิง หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์ตระกูลภาษามอญ-เขมร ซึ่งตั้งถิ่นฐานบริเวณเขตภูเขาและพื้นที่ที่มีป่าปกคลุม เช่น ชนเผ่าเบรา ชนเผ่าอากั ชนเผ่าอ้อย ชนเผ่าเง็ง ชนเผ่ากะตาง ชนเผ่าเงะ ชนเผ่าละเวน ชนเผ่ากะเส็ง ชนเผ่าส่วย ฯลฯ เป็นต้น ชนเผ่าเหล่านี้เป็นชนพื้นเมืองและเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หลักซึ่งมีจำนวนมากที่สุดทางตอนใต้ เนื่องจากชนพื้นเมืองเหล่านี้ได้ถูกชาวลาวลาวเบียดขับ แย่งชิงดินแดน จนต้องถอยร่นจากตอนเหนือและตอนกลางลงสู่ทางใต้เรื่อยๆ ตั้งแต่สมัยการรวบรวมราชอาณาจักรล้านช้างในสมัยของพระเจ้าฟ้าจุ่มและสมัยสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช ประกอบกับดินแดนตอนใต้ มีกลุ่มชนพื้นเมืองดั้งเดิมที่อาศัยอยู่เป็นจำนวนมากอยู่ก่อนแล้ว เป็นผลให้ดินแดนราชอาณาจักรล้านช้างตอนใต้เป็นบริเวณที่มีชนพื้นเมืองอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากกว่าทางตอนเหนือและตอนกลาง ชนพื้นเมืองตั้งถิ่นฐานลึกเข้าไปตามป่าและภูเขา มีความชำนาญในการร่อนทองคำ เก็บของป่า รวมทั้งการคล้องช้างป่า

ตอนใต้มีลักษณะที่แตกต่างและมีความโดดเด่นมากกว่าตอนเหนือและตอนกลางหลายประการ

ประการที่หนึ่ง ภูมิประเทศมีเทือกเขาสลับซับซ้อนและทิวกันดารมากกว่าเขตอื่นๆ

ประการที่สอง ตอนใต้เป็นบริเวณปลายพระราชอาณาเขตยาวลงสู่ทิศใต้จรดกับอาณาจักรเขมร อันเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ในกลุ่มตระกูลภาษามอญ-เขมร ซึ่งมีจำนวนมากที่สุดในราชอาณาจักรล้านช้าง มีความหลากหลายของชนเผ่าย่อยๆ ในกลุ่มใหญ่ โดยแต่ละกลุ่มมีลักษณะของภาษา วัฒนธรรมและมีความเชื่อร่วมกันอย่างแยกไม่ออก ซึ่งยังคงรักษาอัตลักษณ์ของชนเผ่าไว้ได้จนถึงปัจจุบัน ในขณะที่ชนพื้นเมืองทางตอนเหนือและตอนกลาง มีลักษณะผสมผสาน รับวัฒนธรรมของชาวลาวมากกว่าจะรักษาอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เดิมไว้

ประการที่สาม ชนพื้นเมืองทางใต้ เป็นกำลังแรงงานที่มีความสำคัญและยังเป็นกลุ่มที่มีพัฒนาการและมีการเคลื่อนไหวทางสังคมอยู่ตลอดเวลา

ประการที่สี่ ตอนใต้มีลักษณะเป็นดินแดนชายขอบของอำนาจทางการเมืองมาโดยตลอด ซึ่งมีความแตกต่างจากตอนเหนือและตอนกลางที่อำนาจของรัฐลาวสามารถครอบคลุมได้ค่อนข้างจะสมบูรณ์ ในขณะที่ตอนใต้อำนาจทางการเมืองของฝ่ายปกครองลาวไม่มีอิทธิพลต่อดินแดนตอนใต้มากนัก เป็นเพียงการเข้ายึดครองพื้นที่เพื่อเรียกผลประโยชน์ทางทรัพยากรธรรมชาติเป็นสำคัญ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐลาวกับชนพื้นเมืองตอนใต้จึงเป็นความสัมพันธ์แบบหลวมๆ ผ่านผู้ปกครองของชนพื้นเมือง เป็นผลให้ชนชั้นปกครองพื้นเมืองก่อการเคลื่อนไหวนำกำลังโจมตีศูนย์อำนาจของชาวลาวบ่อยครั้ง

ราชอาณาจักรล้านช้างตอนใต้ มีอาณาบริเวณครอบคลุมพื้นที่ปัจจุบัน คิดเป็นพื้นที่ประมาณร้อยละ 27.81 ของเนื้อที่ทั้งหมด ประกอบด้วย แขวงสะหวันนะเขต แขวงจำปาสัก แขวงสาละวัน แขวงเซกอง⁵ และแขวงอัตตะปือ

บริเวณตอนใต้ มีชนพื้นเมืองอาศัยอยู่จำนวนมากในบริเวณเมืองจำปาสัก เมืองสาละวัน และเมืองอัตตะปือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองอัตตะปือ ซึ่งถือเป็นเมืองของชนพื้นเมืองอย่างแท้จริงเมื่อเทียบกับเมืองจำปาสักและสาละวันที่มีกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ปะปนอยู่ค่อนข้างมาก อีกทั้งลักษณะภูมิประเทศที่ซับซ้อน ความอุดมสมบูรณ์ของทองคำเป็นจุดเด่นของเมืองนี้ และเมืองอัตตะปือเป็นเมืองที่ลาวและไทยให้ความสำคัญมากในประวัติศาสตร์ เนื่องจากเป็นเมืองปลายอาณาเขตที่อยู่ใกล้กับอำนาจของอาณาจักรเวียงจันทน์ อาณาจักรเขมรและอาณาจักรฝรั่งเศส และมีการเกิดกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองอย่างต่อเนื่อง จึงถือเป็นจุดยุทธศาสตร์ทางการเมืองที่จำเป็นต้องให้ความสำคัญ

กระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมในราชอาณาจักรล้านช้างตอนใต้ เป็นปฏิกิริยาต่อต้านของชนพื้นเมืองซึ่งเป็นอาณานิคมประชากรกลุ่มใหญ่ในราชอาณาจักรล้านช้าง ที่มีบทบาทสำคัญในการเก็บของป่าและร่อนทองคำ เมื่อราชอาณาจักรไทยเข้าปกครองราชอาณาจักรล้านช้าง

⁵ ศุภชัย สิงห์บุญสุขและคณะ, *ลาวตอนล่าง สะหวันนะเขต สาละวัน เซกอง จำปาสัก อัตตะปือ หันแขวงลาวตอนล่าง* (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544), หน้า 37.

⁶ เซกองเป็นแขวงใหม่ที่แยกออกจากแขวงสาละวัน เมื่อพ.ศ. 2530

ตอนใต้และเก็บส่วยเงินกำลังแรงงานของชนพื้นเมือง จึงส่งผลกระทบต่อชนพื้นเมืองโดยตรง อีกทั้งอุปนิสัยของชนเผ่าต่างๆในราชอาณาจักรล้านช้างตอนใต้ ที่มีความกล้าหาญ อดทน และรักถิ่นฐาน เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชนพื้นเมืองเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านผู้รุกรานต่างถิ่นอยู่เสมอ

การศึกษากระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองในประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรล้านช้างตอนใต้ที่ผ่านมา เป็นการศึกษากระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีการรวมกลุ่มกันขนาดใหญ่ของชนพื้นเมือง ที่เรียกว่า “ กบฏข้า ” กบฏข้าครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรล้านช้างตอนใต้ มีผู้ศึกษา วิเคราะห์เรื่องราวของกระบวนการการเคลื่อนไหวดังกล่าวมาบ้างแล้ว อาทิ การต่อสู้ของเชียงแก้วและการต่อสู้ของสาเกียดโง้ง ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านการเอารัดเอาเปรียบของรัฐบาลไทย ภายหลังจากการขยายอำนาจเข้าปกครองราชอาณาจักรล้านช้างตอนใต้ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีเมื่อพ.ศ. 2322 แต่การศึกษากระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองในราชอาณาจักรล้านช้างตอนใต้ ยังไม่ได้รับการศึกษาอย่างจริงจังและลึกซึ้งเพียงพอ เป็นเพียงการศึกษาเพื่อเป็นพื้นฐาน ในการเชื่อมโยงการเกิดกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมบริเวณหัวเมืองอีสานของไทยเป็นสำคัญ อีกทั้งยังศึกษาเฉพาะการเคลื่อนไหวครั้งใหญ่ๆ เท่านั้น

แท้จริงแล้วกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองในราชอาณาจักรล้านช้างตอนใต้ มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องในแต่ละพื้นที่ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 22 เป็นต้นมา โดยเฉพาะช่วงระหว่างต้นพุทธศตวรรษที่ 24-25 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ราชอาณาจักรล้านช้างตอนใต้เป็นเมืองประเทศราชของราชอาณาจักรไทย การเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐไทยของชนพื้นเมืองในราชอาณาจักรล้านช้างตอนใต้ ปรากฏชัดเจนในหลักฐานชั้นต้นทางประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นบริเวณนครจำปาสัก เมืองสาละวัน เมืองอัตตะปือ เมืองโขง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณเมืองอัตตะปือ ปรากฏหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองมากกว่าบริเวณอื่นๆ เนื่องจากเมืองอัตตะปือเป็นเมืองส่วยที่สำคัญของราชอาณาจักร ที่จะเข้าไปเก็บส่วยทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่า คือ ทองคำและช้างป่า อีกทั้งเมืองอัตตะปือมีกลุ่มชนพื้นเมืองอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น

แต่น่าสังเกตว่า กระบวนการการเคลื่อนไหวดังกล่าวของชนพื้นเมืองเหล่านี้ กลับถูกมองข้ามไปอย่างน่าเสียดาย ไม่ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาศึกษา วิเคราะห์ ตีความ หรืออาจกล่าวถึงเพียง

เล็กน้อยเท่านั้นในหน้าประวัติศาสตร์ลาว ซึ่งแท้จริงแล้วการเคลื่อนไหวครั้งสำคัญๆ ล้วนมีรากฐาน และเกิดจากการรวมตัวกันของกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมขนาดเล็กของชนพื้นเมือง เหล่านี้ทั้งสิ้น

สำหรับเมืองอัตตะปือ ตั้งอยู่บริเวณที่แม่น้ำเซกองและแม่น้ำเซกะมาน ไหลมาบรรจบกัน มีอาณาเขตทิศเหนือจรดกับเมืองสาละวัน ทิศตะวันออกจรดกับอาณาจักรเวียงจันทน์ ทิศตะวันตกติดกับเมืองจำปาสัก เมืองโขง เมืองเพี้ยพาย ทิศใต้จรดกับอาณาจักรขอมและอาณาจักรเวียงจันทน์

ลักษณะภูมิประเทศมีที่ราบเพียงเล็กน้อย ที่ราบลุ่มสำคัญอันเป็นแหล่งอยู่อาศัยของเมือง คือ ที่ราบลุ่มอัตตะปือ แต่ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่ของเมืองอัตตะปือเป็นป่าและภูเขาที่ ทุกรันดาร โดยเฉพาะทางด้านตะวันออกของเมือง ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ คือ ทองคำ ซึ่งมี ปริมาณมากในแม่น้ำเซกองและเซกะมาน อีกทั้งของป่า และสัตว์ป่าที่อุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะช้าง ป่า

ชนพื้นเมืองเป็นประชากรส่วนใหญ่ของเมือง ประกอบด้วย ชนเผ่าเบรา ชนเผ่าละเว ชนเผ่า อาลัก ชนเผ่าเกรียง ชนเผ่าเยะ ชนเผ่าตะโอย ชนเผ่าส่วย ชนเผ่าซุ ฯลฯ เป็นต้น ชนพื้นเมืองเหล่านี้ อาศัยตามป่าและภูเขา มีบทบาทสำคัญในการร่อนทองคำและเก็บของป่าให้ชนชั้นปกครอง มีชาว ลาวอาศัยอยู่ในเมืองอัตตะปือเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำ นอกจากนั้นยังมี ชาวเขมร ชาวเวียงจันทน์ และชาวจีนปะปนอยู่บ้าง เนื่องจากเมืองอัตตะปือเป็นเมืองชายแดนทั้งด้าน ตะวันออกและด้านใต้ ส่งผลให้อัตตะปือมีลักษณะเป็นเมืองเปิด มีการติดต่อสัมพันธ์กับกลุ่มคน ภายนอกอยู่ตลอดเวลา

สภาพทางเศรษฐกิจ อัตตะปือเป็นแหล่งรวมสินค้าทางใต้ที่สำคัญ สินค้าส่วนใหญ่ภายใน เมืองอัตตะปือ เป็นสินค้าที่ชนพื้นเมืองหาได้จากป่า ส่วนชาวลาวมักจะนำสินค้าที่เป็นผลผลิตทาง การเกษตรและหัตถกรรมมาแลกเปลี่ยนกับทองคำของชนพื้นเมืองเพื่อนำไปเสียด่วยให้แก่เจ้าเมือง เนื่องจากชาวลาวไม่มีทักษะในการร่อนทองคำได้เอง ชนพื้นเมืองอาศัยสินค้าที่ไม่สามารถผลิตได้ เองจากคนลาวเช่นกัน นอกจากนั้นยังมีสินค้าจากเมืองใกล้เคียง เช่น เมืองจำปาสัก เมืองโขง เมือง สาละวัน เมืองเชียงแตง เมืองแสนปาง เมืองสตรึงตรงและอาณาจักรเวียงจันทน์ มีพ่อค้าเดินทางไปมา ค้าขายอยู่ตลอดเวลา สินค้าที่สำคัญของเมืองอัตตะปือ คือ ทองคำ ของป่า สัตว์ป่าและข้าวทาส

จากที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด จึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องมีการศึกษากระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองโดยใช้เมืองอัตตะปือเป็นกรณีศึกษาในประเด็นดังกล่าว

การศึกษากระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือ จะทำให้เข้าใจการต่อสู้ของชนพื้นเมืองในเมืองอื่นๆ ในราชอาณาจักรล้านช้างตอนใต้อีกด้วย เป็นการขยายองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังทำให้เข้าใจสังคมลาวในยุคจาริตได้เป็นอย่างดี ประเด็นที่ศึกษา ยังไม่มีผู้ใดศึกษามาก่อน นับเป็นช่องว่างของการศึกษาประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรล้านช้างอย่างยิ่ง ดังนั้นจึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องศึกษาประวัติศาสตร์สังคมของชนพื้นเมือง ในประเด็น การศึกษากระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ ราชอาณาจักรล้านช้าง (ลาว) ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 24 ถึง พุทธศตวรรษที่ 25

1.2 การสำรวจพรมแดนความรู้ งานศึกษาและงานวิจัยต่างๆ งานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษากระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ ราชอาณาจักรล้านช้าง (ลาว)ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงพุทธศตวรรษที่ 25

งานศึกษาเรื่องเมืองอัตตะปือและงานที่เกี่ยวข้องมีจำนวนจำกัดมาก แต่ยังพอมองงานศึกษา ที่กล่าวถึงเมืองอัตตะปือ งานศึกษาใกล้เคียง ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นกรอบคิดและทฤษฎีในการศึกษากระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ ราชอาณาจักรล้านช้าง (ลาว) ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงพุทธศตวรรษที่ 25 ได้ โดยสามารถจำแนกกลุ่มงานที่เกี่ยวข้องเป็น 7 กลุ่ม ดังนี้

- 1.2.1 กลุ่มงานประเภทตำนานและพงศาวดารที่เกี่ยวข้องกับเมืองอัตตะปือ
- 1.2.2 กลุ่มบันทึกการเดินทางของชาวตะวันตกเกี่ยวกับเมืองอัตตะปือ
- 1.2.3 กลุ่มงานอธิบายความรู้เบื้องต้นในการศึกษาเมืองอัตตะปือ
- 1.2.4 กลุ่มงานอธิบายนโยบายของรัฐบาลไทยและการเก็บภาษีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่มีผลต่อเมืองลาว
- 1.2.5 กลุ่มงานอธิบายการต่อต้านของชนชั้นล่างและความเชื่อพระศรีอารียในหัวเมืองลาว
- 1.2.6 กลุ่มงานอธิบายทฤษฎีทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

1.2.7 หลักฐานชั้นต้นประเภทจดหมายเหตุ

1.2.1 กลุ่มงานประเภทตำนานและพงสาวดารที่เกี่ยวข้องกับเมืองอัครตะปือ

งานเขียนประเภทตำนานและพงสาวดารของล้านช้าง ในการศึกษาครั้งนี้สามารถแบ่งได้ 2 กลุ่มคือ

1. **กลุ่มตำนานและพงสาวดารของจำปาสัก** เป็นตำนานฝ่ายอาณาจักรที่มีลักษณะเดียวกับการเรียบเรียงพงสาวดาร เน้นประวัติศาสตร์ของราชธานี การเมืองการปกครอง กล่าวถึงเมืองเล็กๆ เมื่อมีความเกี่ยวข้องกับเมืองใหญ่เท่านั้น ตำนานและพงสาวดารของจำปาสัก กล่าวถึงเมืองอัครตะปือ เมื่อกลางพุทธศตวรรษที่ 23 ในฐานะเมืองบริวารของอาณาจักรจำปาสัก ได้แก่ ตำนานเมืองนครจำปาสัก⁷ ฉบับ พระยามหาอำมาตยาธิบดี, ตำนานเมืองนครจำปาสัก⁸ ฉบับเจ้าพรหมเทวานุเคราะห์ และเจ้าราชวงศ์เมืองนครจำปาสัก⁹

ส่วนตำนานเมืองนครจำปาสัก¹⁰ ฉบับ หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว. ปฐม) เรียบเรียงและพงสาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน¹⁰ หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ว. ปฐม คเนจร) เรียบเรียง เป็นตำนานและพงสาวดารที่อธิบายเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองอัครตะปือได้ละเอียดมากกว่าตำนานเมืองนครจำปาสักฉบับอื่นๆ เนื่องจากช่วงเวลาที่บันทึกยาวนานกว่า อีกทั้งนอกจากจะกล่าวถึงเมืองอัครตะปือในฐานะเมืองบริวารของอาณาจักรจำปาสักแล้ว ในสมัยที่ราชอาณาจักรไทยขยายอำนาจสู่ล้านช้างและครอบครองเมืองอัครตะปือ ยังได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเมืองอัครตะปือ การเก็บส่วยในเมืองอัคร

⁷ พระยามหาอำมาตยาธิบดี, ตำนานเมืองนครจำปาสัก ฉบับพระยามหาอำมาตยาธิบดี, ประชุมพงสาวดารภาคที่ 70 เล่ม 43 เรื่องเกี่ยวกับ กรุงเก่า (ตอนที่ 1) เรื่องเมืองนครจำปาสักและเรื่องขุนบรมราชา (พระนคร: องค์การค้ำของคุรุสภา, 2512).

⁸ เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์ และเจ้าราชวงศ์เมืองนครจำปาสัก, ตำนานเมืองนครจำปาสัก ฉบับเจ้าพรหมเทวานุเคราะห์ และเจ้าราชวงศ์ เมืองนครจำปาสัก, ประชุมพงสาวดารภาคที่ 70 เล่ม 43 เรื่องเกี่ยวกับ กรุงเก่า (ตอนที่ 1) เรื่องเมืองนครจำปาสักและเรื่อง ขุนบรมราชา (พระนคร: องค์การค้ำของคุรุสภา, 2512).

⁹ หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว. ปฐม), ตำนานเมืองนครจำปาสัก ฉบับ หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว. ปฐม), ประชุมพงสาวดารภาคที่ 70 เล่ม 43 เรื่องเกี่ยวกับกรุงเก่า (ตอนที่ 1) เรื่องเมืองนครจำปาสักและเรื่องขุนบรมราชา (พระนคร: องค์การค้ำของคุรุสภา, 2512).

¹⁰ หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ว. ปฐม คเนจร), พงสาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน, ประชุมพงสาวดารภาคที่ 4 เล่ม 3 (พระนคร: องค์การค้ำของคุรุสภา, 2506).

ตะปือ การแต่งตั้งเจ้าเมืองอัตตะปือ ความขัดแย้งระหว่างระหว่างเมืองต่างๆกับเมืองอัตตะปือ และ ความขัดแย้งภายในเมืองอัตตะปือด้วย

2. กลุ่มตำนานและพงสาวดารเรื่องเมืองอัตตะปือ เท่าที่พบ มีจำนวน 2 ฉบับ คือ คำให้การเรื่องเมืองอัตตะปือ โดย พระสุวรรณวงศาว่าที่อุปฮาด¹¹ กล่าวถึง ประวัติการตั้งเมืองอัตตะปือ เขตแดนบ้านเมือง จำนวนบ้านของชนพื้นเมือง การทำส่วยทองคำ ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองกับชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือและการซื้อขายทาส พงสาวดารอีกฉบับหนึ่งที่บันทึกเรื่องราวของเมืองอัตตะปือ คือ เรื่องพงสาวดารเมืองอัตตะปือ¹² พงสาวดารฉบับนี้ มหาบุคคิ ศักดาวงศ์ เป็นผู้เขียนเมื่อ พ.ศ.2491 กล่าวถึงการตั้งบ้านเมืองของชนพื้นเมืองในบริเวณเมืองอัตตะปือ การขยายอำนาจของคนลาวและไทยสู่เมืองอัตตะปือ การแต่งตั้งเจ้าเมือง การทำส่วยทองคำ

1.2.2 กลุ่มบันทึกการเดินทางของชาวตะวันตก เกี่ยวกับเมืองอัตตะปือ

เกริต วันวุสตอฟ เดินทางมาเวียงจันทน์ 1641-1642¹³ กล่าวถึงแม่น้ำที่อยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองอัตตะปือ ซึ่งมีชาวลาวและคนเชื้อสายกัมพูชาอาศัยอยู่ โดยอยู่ภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์ลาวมีหน้าที่ส่งส่วยทองคำ ชนพื้นเมืองอัตตะปือทำการค้าทองคำ

Laos and the Hilltribes of Indochina¹⁴ บันทึกการเดินทางชิ้นนี้เป็นการเดินทางสำรวจฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง เมื่อเดือนกุมภาพันธ์และเดือนมีนาคม ค.ศ.1877 กล่าวถึง สภาพภูมิศาสตร์เมืองอัตตะปือ ทรัพยากรธรรมชาติ การตั้งถิ่นฐานของคนลาวและชนพื้นเมือง ลักษณะเฉพาะทางชาติพันธุ์ ความสัมพันธ์ทางการเมืองการปกครองระหว่างชนพื้นเมืองกับผู้ปกครอง การค้าทาส วิธีการร่อนทองคำของชนพื้นเมือง และการเกิดโรคระบาดในเมืองอัตตะปือ

¹¹ พระสุวรรณวงศาว่าที่อุปฮาดเมืองอัตตะปือ, คำให้การเรื่องเมืองอัตตะปือ, ประชุมพงสาวดารภาคที่ 70 เล่ม 44 เรื่องเมืองนครจำปาศักดิ์ (ต่อ) พงสาวดารละแวก (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2512).

¹² สมหมาย เปรมจิตต์ (แปล), พงสาวดารเมืองอัตตะปือ, ปัญหา วารสารทางวิชาการ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย 70 (กรกฎาคม – กันยายน, 2549) : 45-52.

¹³ ทั, นบ ันธ ัตตะนะอะว (CCU), เทธ ัตตะวะ นบ ันธ ัตตะนะอะว ินทาวงมาอิจ ัน 1641-1642 (ทะลว, ะตะลว ัตตะวะ ัตตะนะอะว ะทะบ ันธ ัตตะวะ ัตตะนะอะว : The royal Netherlands ambassr 1998).

¹⁴ F.J. Harmand, *Laos and the hilltribes of Indochina* (Bangkok: White lotus, 1997).

บันทึกการเดินทางในลาว ภาคที่หนึ่ง พ.ศ. 2438 *Voyage dans le Laos Tome Premier 1895*¹⁵ บันทึกการเดินทางเล่มนี้ เป็นการสำรวจหาศิลาจารึกในเขตประเทศลาวของคณะสำรวจชาวฝรั่งเศส เมื่อเดือนกันยายน ค.ศ. 1882 และสิ้นสุดเมื่อเดือนมีนาคม ค.ศ. 1883 กล่าวถึง ลักษณะภูมิประเทศ ทรัพยากรธรรมชาติ การตั้งถิ่นฐาน ประชากร การประกอบอาชีพ สภาพเศรษฐกิจของเมืองอัตตะปือ การค้าขายของชนพื้นเมือง

1.2.3 กลุ่มงานอธิบายความรู้เบื้องต้นในการศึกษาเมืองอัตตะปือ

งานกลุ่มนี้เป็นงานที่อธิบายสภาพทั่วไป ในเรื่องของภูมิศาสตร์ ประชากร การประกอบอาชีพและวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งเป็นความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับเมืองอัตตะปือและข้อมูลพื้นฐานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

ราชอาณาจักรลาว¹⁶ อธิบายข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับแขวงอัตตะปือ ทั้งลักษณะทางภูมิศาสตร์ การเมืองการปกครอง จำนวนประชากร การประกอบอาชีพ และประวัติศาสตร์ความเป็นมาของแขวงอัตตะปือโดยประมวลจากจดหมายเหตุของพระยาอมตยาธิบดี

ลาวตอนล่าง สะหวันนะเขต สาละวัน เซกอง จำปาสัก อัตตะปือ ห้าแขวงลาวตอนล่าง¹⁷ อธิบายถึงแขวงอัตตะปือปัจจุบัน ในฐานะที่เป็นแขวงทางใต้สุดด้านตะวันออกของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีอาณาเขตทิศเหนือติดแขวงเซกอง ทิศใต้ติดประเทศกัมพูชา ทิศตะวันออกติดประเทศเวียดนาม ทิศตะวันตกติดแขวงจำปาสัก ปัจจุบันแขวงอัตตะปือมีประชากรที่เป็นลาวทั้งหมดส่วนใหญ่ สภาพทางภูมิศาสตร์ของแขวงอัตตะปือมีลักษณะเป็นเขตภูเขาและที่ราบลุ่มอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำสองสายหลัก คือ เซกอง และเซกะมานซึ่งเป็นแหล่งสายแร่ทองคำ

¹⁵ เอเจียน แอมอนิเย, ทองสมุทร โดเรและสมหมาย เปรมจิตต์ (แปล), บันทึกการเดินทางในลาว ภาคที่หนึ่ง พ.ศ. 2438 *Voyage dans le Laos Tome Premier 1895* (เชียงใหม่: โครงการผลิตเอกสารส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539).

¹⁶ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ราชอาณาจักรลาว, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สยาม, 2547).

¹⁷ ศุภชัย สิงห์บุญและคณะ, ลาวตอนล่าง สะหวันนะเขต สาละวัน เซกอง จำปาสัก อัตตะปือ ห้าแขวงลาวตอนล่าง (อ้างแล้ว).

Ethnic Group of Laos Volume 1. Introduction and Overview¹⁸ กล่าวถึง

การค้าทาสบริเวณเมืองอัตตะปือว่า เป็นศูนย์กลางการค้าทาสที่สำคัญแห่งหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชนพื้นเมืองในบริเวณอัตตะปือถูกตีจับไปขายเป็นข้าทาส ให้แก่เวียตนาม ลาวและสยาม การล่าทาสและการค้าทาสถูกปราบปรามและยกเลิกอย่างจริงจังในสมัยที่ฝรั่งเศสเข้าปกครองลาว

วัฒนธรรมลุ่มน้ำมูล : กรณี เขมร ลาว ส่วย สุรินทร์¹⁹ กล่าวถึงสายวัฒนธรรมอัตตะปือ แสนปาง(ส่วย) มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสายวัฒนธรรมจำปาสัก เนื่องจากพื้นที่บริเวณของเมืองจำปาสัก เมืองอัตตะปือ และเมืองแสนปาง มีอาณาเขตที่ใกล้เคียงกัน พร้อมทั้งมีการติดต่อปฏิสัมพันธ์กันมาตั้งแต่โบราณ วัฒนธรรมสายอัตตะปือ แสนปาง เป็นวัฒนธรรมของพวกส่วย

การคงชีพของเผ่ากัมพู²⁰ อธิบายถึงลักษณะของชนเผ่ากัมพู ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งในกลุ่มตระกูลภาษามอญ-เขมร หรือกลุ่มลาวเทิง ที่มีวิถีชีวิต ความเชื่อและสถานะภาพทางสังคม คล้ายคลึงกับชนเผ่าอื่นๆ ในตระกูลภาษามอญ – เขมร เช่นเดียวกับงานศึกษา เกิดเป็นกัมพู ชีวิตและหมู่บ้าน²¹ เป็นการอธิบายชีวิตของชนเผ่ากัมพู หรือ กัมพู ที่แขวงหลวงน้ำทา

1.2.4 กลุ่มงานอธิบายนโยบายของรัฐบาลไทยและการเก็บภาษีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่มีผลต่อเมืองลาว

งานกลุ่มนี้เป็นงานศึกษานโยบายของพระมหากษัตริย์ไทยในด้านต่างๆ ที่มีผลต่อการบริหารราชการในเมืองลาว พร้อมทั้งเป็นการแสดงทัศนะของไทยที่มีต่อหัวเมืองลาวทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง สามารถจำแนกได้เป็น 2 จำพวก คือ

¹⁸ Joachim Schliesinger, *Ethnic Group of Laos Volume 1. Introduction and Overview* (Bangkok: White Lotus, 1997).

¹⁹ เจริญ ไวรวัจนกุลและคณะ, *วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล : กรณี เขมร ลาว ส่วย สุรินทร์* (สุรินทร์: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์, 2533).

²⁰ ส , ภสว ' าว ส ิ มานะ, *ภวนด ิ าว ิบຂອງເພ ີ ' ກ ິ ມ , , ກະຊວງຖະແຫລງຊ ' າວແລະວັດທະນະທຳ າ ສະຖາບັນຄື້ ນຄວ້າວັດທະນະທຳ* (เชียงใหม่: ไชยพล ิมແຫ ' ງວັດ, 2003).

²¹ ดำรง ทาขานิน, *ปราณี วงษ์เทศ แปล, เกิดเป็นกัมพู ชีวิตและหมู่บ้าน* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2548).

1. งานอธิบายนโยบายของรัฐบาลไทยที่มีความเกี่ยวข้องกับหัวเมืองลาว

งานศึกษากลุ่มแรกนี้มุ่งการอธิบายนโยบายของรัฐบาลไทยที่พยายามเข้าไปแทรกแซงจัดการหัวเมืองลาว ซึ่งนโยบายถูกกำหนดด้วยทัศนะของผู้นำสยามที่มีต่อหัวเมืองลาว เพื่อสร้างเสถียรภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจของไทย

สัมพันธภาพไทย-ลาว เชิงประวัติศาสตร์ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20²² กล่าวว่าการขยายอำนาจทางการเมืองของไทยเข้าสู่บริเวณที่ราบสูงโคราชและฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ในปลายศตวรรษที่ 18 อำนาจของรัฐบาลไทยเหนือเมืองเหล่านี้ จำกัดอยู่เพียงการเป็นเจ้าประเทศราชเท่านั้น โดยมีอำนาจในการแต่งตั้งเจ้าเมือง เกณฑ์แรงงานและเครื่องราชบรรณาการเป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐแบบจารีตศตวรรษที่ 19 บริเวณที่ราบสูงโคราชและลาวมีความสำคัญต่อไทยมากขึ้น เนื่องจากบริเวณดังกล่าวอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรที่มีค่า อีกทั้งการทำลายอำนาจของชาวตะวันตก ทำให้ไทยต้องเข้าแทรกแซงการเมืองภายในของลาวและพื้นที่ที่ราบสูงโคราช ด้วยการสักระยะ ทำสำมะโนประชากรและเก็บส่วยจากเลข ส่งผลให้ไทยได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจำนวนมากจากสินค้าส่วยที่จะนำไปค้าขายกับจีนและเพื่อเป็นการลดอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจต่อชนชั้นผู้ปกครองท้องถิ่นเดิม นโยบายดังกล่าวนอกจากจะกระทบต่อมูลนายท้องถิ่นเดิมแล้ว ยังสร้างความไม่พอใจต่อไพร่ทำให้อิทธิพลทางการเมืองของไทยสั่นคลอนและเกิดการท้าทายบริเวณที่ราบสูงโคราชและฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง

ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองเวียงจันทน์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2367-2370²³ กล่าวถึงความสัมพันธ์และนโยบายของกรุงเทพฯ ที่มีต่อเมืองเวียงจันทน์ในช่วงรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 และผลกระทบทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นภายหลังความสัมพันธ์ที่มีไปในเชิงความขัดแย้งในสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อเวียงจันทน์และหัวเมืองลาว นอกจากนี้ยังมีงานอีกชิ้นหนึ่งที่ศึกษาในเชิงความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองลาว คือ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอาณาจักรหลวงพระบาง เวียงจันทน์และ

²² จุลอง สุนทรวาณิชย์, “สัมพันธภาพไทย-ลาว เชิงประวัติศาสตร์ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20”, ศิลปวัฒนธรรม 1 (พฤศจิกายน 2529) : 142-149.

²³ พรพญา สันตวิสัย, “ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองเวียงจันทน์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2367-2370”, ปรินญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521.

จำปาศักดิ์ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2325-2446)²⁴ อธิบายความสัมพันธ์และนโยบายทางการเมืองและเศรษฐกิจระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองลาวในรัชกาลต่างๆ ซึ่งมีนโยบายและความสัมพันธ์ที่ปรับเปลี่ยนไปตามเหตุการณ์ทางการเมืองทั้งภายในและการขยายอำนาจของอาณาจักรเวียงจันทน์และอาณาจักรฝรั่งเศส อีกทั้งยังชี้ให้เห็นถึงผลกระทบของความสัมพันธ์และนโยบายดังกล่าวที่มีต่อชนพื้นเมือง

นโยบายทางด้านเศรษฐกิจของรัฐในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว²⁵ แสดงให้เห็นถึงนโยบายทางเศรษฐกิจในสมัยรัชกาลที่ 3 ในเรื่องของการขยายอำนาจเพื่อเพิ่มปริมาณของทรัพยากรที่จะได้จากหัวเมือง อันนำมาสู่ผลประโยชน์ทางการค้าสำเภากับต่างประเทศของไทย สินค้าที่ไทยนำส่งออกต่างประเทศก็มาจากทรัพยากรส่วยที่อุดมสมบูรณ์ส่วนหนึ่งของหัวเมืองลาว พร้อมทั้งวิเคราะห์ผลดีและผลเสียอันเกิดจากนโยบายดังกล่าวด้วย

ปัญหาการปกครองของไทยในพระศราขหลวงพระบาง และ หัวเมืองลาว ระหว่าง ปี พ.ศ. 2431-2446²⁶ อธิบายถึงสาเหตุที่ต้องมีการปรับปรุงการปกครองหัวเมืองลาวตอนใต้ คือ ข้อบกพร่องในการปกครองของเมืองราชธานีที่มีต่อลาวตอนใต้ การบริหารงานของเจ้าเมืองและการขาดการดูแลจากกรุงเทพฯ ทั้งในเรื่องของปัญหาเกี่ยวกับคดีความ ความแตกแยกระหว่างเจ้าเมืองในหัวเมืองต่างๆ ปัญหาการแย่งชิงเขตเมือง ปัญหานี้เกิดขึ้นภายหลังกบฏเจ้าอนุวงศ์ รัชกาลที่ 3 มีนโยบายที่จะด่อนคนเข้ามาอาศัยในบริเวณพระราชอาณาเขต โดยการให้ตั้งเมืองใหม่ตามหัวเมืองชายแดนลาว ทำให้เกิดปัญหาเขตแดนซ้ำซ้อนและปัญหาเกี่ยวกับการแย่งชิงตัวเลข การอพยพของเลข ซึ่งผลกระทบต่อการจัดเก็บส่วย นอกจากปัญหภายในหัวเมืองลาวแล้ว ปัญหาของการคุกคามจากภายนอก อย่างปัญหาการคุกคามของพวกฮ่อและการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสก็เป็นปัญหาที่ช่วยกระตุ้นให้ไทยปรับปรุงการปกครองในหัวเมืองลาวตอนใต้

²⁴ รัชชัย ไพไหล, “ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอาณาจักรหลวงพระบาง เวียงจันทน์และจำปาศักดิ์ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาล ที่ 5 (พ.ศ.2325-2446)”, ปรินิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2534.

²⁵ วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์, นโยบายทางด้านเศรษฐกิจของรัฐในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547).

²⁶ เสาวภา ภาวะพลูติ, “ปัญหาการปกครองของไทยในพระศราขหลวงพระบางและหัวเมืองลาว ระหว่าง ปี พ.ศ.2431-2446”, ปรินิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2522.

2. งานอธิบายการเก็บส่วยจากหัวเมืองลาว

งานศึกษากลุ่มที่สอง เป็นการอธิบายระบบการเก็บส่วยของไทยจากหัวเมืองลาว อัตราส่วย ชนิดของส่วย หน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการเก็บส่วย อุปสรรคและการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเก็บส่วย

การเก็บส่วยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 - 2411)²⁷ อธิบายถึง พัฒนาการของการจัดเก็บส่วย ระเบียบวิธีในการจัดเก็บส่วย ผู้มีบทบาทในการเก็บส่วย หน่วยงานที่ควบคุมการเก็บส่วยและผลกระทบต่อประชาชนในการเก็บส่วย โดยเน้นศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นหลัก ซึ่งเป็นช่วงที่มีการเก็บส่วยอย่างจริงจัง เนื่องจากการขยายตัวทางการค้าสำเภา สินค้าที่ไทยส่งออกขายต่างประเทศ เป็นสินค้าส่วยที่มีราคาและรายได้ของการค้าส่วยนำมาทำนุบำรุงประเทศและค่าใช้จ่ายในด้านต่างๆอีกมาก

การเก็บส่วยในหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกในช่วงต้นสมัยรัตนโกสินทร์²⁸ และการจัดเก็บภาษีในหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก พ.ศ. 2367-2433²⁹ อธิบายถึงระบบการเก็บส่วย ชนิดสินค้า พัฒนาการของชนิดส่วยที่ปรับเปลี่ยนตามความต้องการของรัฐไทย ปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาจากการเก็บส่วยของไทยต่อหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก และพยายามวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเก็บส่วย โดยให้ความสำคัญผลกระทบที่เกิดขึ้นบริเวณอาณาเขตประเทศไทยปัจจุบันมากกว่าบริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง

ประวัติศาสตร์ลาว 1779-1975³⁰ ได้แสดงให้เห็นถึงกลไกในการเก็บส่วยจากลาวตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทั้ง ชนิดของส่วย อัตราที่เก็บ ปัญหาและการแก้ไข พร้อมทั้งสะท้อนให้เห็นถึงการเก็บส่วยทั้งระบบของไทยจากลาวนั้น ได้สร้างภาระและความเดือดร้อนให้แก่ไพร่เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะข้าไพร่ส่วย การกดขี่ดังกล่าวเป็นผลประการหนึ่งที่ส่งผลให้เกิด

²⁷ บุญรอด แก้วกันหา, “การเก็บส่วยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2411)”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518.

²⁸ ชีรชัย บุญมาธรรม, “การเก็บส่วยในหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกในช่วงต้นสมัยรัตนโกสินทร์”, วารสารธรรมศาสตร์ 4 (ธันวาคม 2526) : 155-165.

²⁹ วีระพงษ์ ศกบุญเรือง, “การจัดเก็บภาษีในหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก พ.ศ.2367-2433”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546.

³⁰ สุวิทย์ ชีรสอวดี, ประวัติศาสตร์ลาว 1779-1975 (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2543).

กบฏต่อต้านอำนาจฝ่ายปกครองอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นการก่อกบฏของเจ้าอนุวงศ์ การต่อสู้ของเชียงแก้ว การต่อสู้ของสาเกียดโง้งและส่งผลให้ทรัพยากรในหัวเมืองลาวลดจำนวนลงอย่างมาก แต่ประเด็นดังกล่าวยังไม่ได้ถูกนำมาอธิบายที่ชัดเจนในงานชิ้นนี้

งานศึกษาเกี่ยวกับการเก็บส่วยที่กล่าวมาข้างต้นเป็นการศึกษาโดยมองผ่านโครงสร้างของประวัติศาสตร์ไทยทั้งสิ้น แต่ก็ยังมีงานศึกษาของนักวิชาการลาวที่ทำให้มองเห็นมุมมองของคนลาวที่มีต่อการเก็บส่วยของไทยคือประวัติศาสตร์ลาว (ดึกดำบรรพ์-ปัจจุบัน)³¹ กล่าวถึงการขูดรีดส่วยของไทยที่ประชาชนลาวต้องแบกรับภาระอย่างหนัก ราชอาณาจักรลาวทั้งสามอาณาจักรจะต้องส่งเครื่องราชบรรณาการ สิ่งของมีค่าและต้นไม้เงิน ต้นไม้ทองพร้อมทั้งส่วยต่างๆ ที่เก็บได้จากประชาชนลาว ส่งไปกรุงเทพฯ นอกจากส่วยที่ลาวต้องเสียอย่างหนักแล้ว รัฐบาลไทยยังเกณฑ์แรงงานคนลาวไปเป็นข้ารับใช้อีกด้วย

1.2.5 กลุ่มงานอธิบายการต่อต้านของชนชั้นล่างและความเชื่อพระศรีอริย์ในหัวเมืองลาว

งานกลุ่มนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงสาเหตุของการก่อกบฏของชนชั้นล่างในหัวเมืองลาวซึ่งเกิดจากการกดขี่ ขูดรีดจากนโยบายทางการเมืองและเศรษฐกิจของไทย และความเชื่อท้องถิ่นผสมกับความเชื่อพื้นฐานทางพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างพลังในการรวมกลุ่มทางการเมืองของชนชั้นล่างเพื่อหลุดพ้นจากการกดขี่ขูดรีดจากชนชั้นปกครอง

งานกลุ่มนี้มีลักษณะร่วมกันคือ เป็นงานที่แสดงถึงการเคลื่อนไหวของประชาชน บนพื้นฐานของความเชื่อทางศาสนาบริเวณหัวเมืองลาวทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขง อันมีสาเหตุมาจากการบีบบังคับทางเศรษฐกิจ แต่ไทยไม่ได้มอง หรือพิจารณาถึงสาเหตุดังกล่าวเท่าใดนัก

บทความเรื่อง กบฏ “ผู้มีบุญ” ค.ศ. ๑๙๐๑-๑๙๐๒³² งานชิ้นนี้แสดงให้เห็นถึงสาเหตุที่เป็นสิ่งกระตุ้นให้ชนพื้นเมืองก่อกบฏขึ้น เพื่อลุกขึ้นต่อต้านการปกครองอันเกิดจากการเคลื่อนไหวทางการเมืองของไทยและฝรั่งเศสทางการเมืองและการทหาร

³¹ สุ, เวน โปทิสาน, *ปะทอ ๑๓๐๐ (๑๓๐๑-๑๓๐๒, บั๊ว)*, ภาวเวชะเวชะวัก ๑๓๐๐ (อ้างแล้ว).

³² จอห์น บี. เมอร์ดอก, *พระเพ็ญอันตรระกูล อัจฉราพร กบฏพิสมัย (บรรณาธิการ)*, กบฏ “ผู้มีบุญ” ค.ศ. 1901-1902, “ความเชื่อพระศรีอริย์” และ “กบฏผู้มีบุญ” ในสังคมไทย (กรุงเทพฯ : สว่างสรรค์, 2527), หน้า 104-122.

งานชิ้นนี้สะท้อนให้เห็นว่านอกจากการกดขี่ของไทยแล้ว ผู้ปกครองลาวก็ยังเป็นกลุ่มหนึ่งที่ชนพื้นเมืองต้องส่งส่วยให้ แต่งานชิ้นนี้ไม่ได้อธิบายประเด็นของการเก็บส่วยจากชนพื้นเมืองโดยฝ่ายปกครองลาวว่าเก็บอย่างไร อัตราเท่าไร หรือหักส่วยจากที่ต้องส่งให้ไทยอีกต่อหนึ่งหรือไม่ ทำให้สาเหตุของการต่อสู้ถูกมองว่าเป็นการกดขี่จากฝ่ายไทยเท่านั้น ดังนั้นเราจึงไม่สามารถเห็นภาพการกดขี่จากภายในได้อย่างชัดเจน

บทความเรื่อง กบฏข่าในเอกสารพื้นเมืองไท-ลาว (พ.ศ. 2429-2466)³³ เป็นงานที่กล่าวถึงการศึกษาเรื่องราวของกบฏข่าจากหลักฐานท้องถิ่น ทั้งจากบันทึกความทรงจำและจดหมายเหตุ ที่ช่วยสะท้อนให้เห็นถึงปฏิกิริยาของชนพื้นเมืองในการตอบโต้อำนาจของไทยและอาณานิคมฝรั่งเศส

บทความเรื่อง กบฏอ้ายสาเกียดโง้ง : วิเคราะห์จากเอกสารพื้นเวียง³⁴ งานชิ้นนี้สะท้อนให้เห็นว่า การเกิดการต่อสู้ครั้งใหญ่ของลาวได้ครั้งนี้ มีสาเหตุหลายประการ ประการแรกเกิดจากการแสวงหาผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจของไทยอย่างมากตั้งแต่รัชกาลที่ 2 ไม่ใช่เพียงจะเรียกเก็บผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในสมัยรัชกาลที่ 3 ประการที่สอง เมืองลาวมีระยะทางห่างไกลจากกรุงเทพฯ มาก จึงไม่ควบคุมดูแลได้อย่างใกล้ชิด ประการที่สาม การฉ้อราษฎร์บังหลวงของข้าราชการ ประการที่สี่ ความอ่อนแอของเจ้าผู้ปกครองนครจำปาสัก ประการที่ห้า ความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องของผู้มีบุญมาเกิดของแนวร่วมของกบฏ ประการสุดท้ายคือ ความต้องการปลดแอกจากการอยู่ภายใต้การปกครองของไทยและลาว ซึ่งมีความแตกต่างทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม

ความสำคัญของเมืองร้อยเอ็ดในประวัติศาสตร์ไทย-ลาว³⁵ งานชิ้นนี้อธิบายให้เห็นว่า เมืองร้อยเอ็ดมีพวกข่าเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมและเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดซึ่งกระจายอยู่ตามลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำชี คนลาวแถบนี้เรียกพวกข่าว่า ผีป่า ภายหลังพวกข่ามีความพยายามที่จะละทิ้งความเป็นข่าและผสมผสานกับคนลาวและไทย เพื่อความอยู่รอดและไม่ต้องถูกนำไปเป็นทาส และยึดผู้นำท้องถิ่นที่มีความรู้เป็นที่พึ่ง จนเกิดกลุ่มขนาดใหญ่ และถูกรวบปราบลงสำเร็จทุกครั้ง ชาวข่าถูกรุกรานมาเรื่อยๆ เมื่อพวกข่ารวมตัวกันและตั้งศูนย์กลางของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่เมืองโขง เมืองสาละวัน

³³ กำพล จำปาพันธ์, “กบฏข่าในเอกสารพื้นเมือง ไท-ลาว (พ.ศ. 2429-2466)”, *วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง* 3 (กันยายน-ธันวาคม 2551) : 25-53.

³⁴ วุฒิชัย มูลศิลป์, วุฒิชัย มูลศิลป์และธรรมนิศ วราภรณ์ (บรรณาธิการ), “กบฏอ้ายสาเกียดโง้ง : วิเคราะห์จากเอกสารพื้นเวียง”, *กบฏขาวาน* (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2525), หน้า 45-52.

³⁵ สุทิน สนองพันธ์, *ความสำคัญของเมืองร้อยเอ็ดในประวัติศาสตร์ไทย-ลาว*.

เมืองอัตตะปือและเมืองแสนปาง แต่ชาวลาวก็ยังปล้น รุกรานชาวข่าอยู่ตลอดเวลา ทำให้เมืองของข่าถูกทำลายหลายครั้ง จนวิถีชีวิตของคนกลุ่มนี้มีลักษณะเร่ร่อน ถึงอย่างไรก็ตาม ข่าก็ยังต้องรุกขึ้นต่อสู้เพื่อความอยู่รอด นำไปสู่ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ที่รุนแรง ชาวข่ามีความขัดแย้งทั้งกับลาว ไทยและญวน โดยเฉพาะในเรื่องของการขูดรีด ข่มเหงจากการเก็บส่วยและการถูกบังคับใช้แรงงาน

ความสำคัญของขบถหัวเมืองอีสาน พ.ศ. 2325-2445³⁶ งานชิ้นนี้แสดงให้เห็นถึงการเกิดกบฏในลาวและอีสานในสองช่วงคือ ระหว่าง พ.ศ. 2325-2436 และ พ.ศ. 2436-2445 การเกิดกบฏผู้มีบุญในช่วงแรก เกิดขึ้นในสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก คือ กบฏอ้ายเชียงแก้ว และอีกครั้งในสมัยสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย คือ กบฏอ้ายสาเกียดโง้ง ซึ่งกบฏทั้งสองครั้งเกิดขึ้นที่จำปาสัก บริเวณดังกล่าวมีกลุ่มชาติพันธุ์ ข่า เข้าร่วมจำนวนมาก ข่าเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมของประเทศลาว ที่อาศัยอยู่อย่างหนาแน่นในบริเวณภาคเหนือและภาคใต้ของลาว และบางส่วนได้อพยพจากเมืองอัตตะปือและแสนปางข้ามแม่น้ำโขงเข้าสู่เขตภาคอีสานของไทยบริเวณเมืองสุรินทร์ ศรีสะเกษและอุบลราชธานี ใน พ.ศ. 2200 เรียกว่า เขมรป่าดง ซึ่งกลุ่มนี้เป็นกลุ่มเดียวกับพวกข่าในลาว

งานชิ้นนี้สะท้อนให้เห็นว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดกบฏขึ้นในหัวเมืองลาว มาจากการกดขี่ที่ทำให้ไพร่ส่วยได้รับความเดือดร้อน ทั้งการเกณฑ์แรงงาน เก็บส่วย การกระทำต่อเจ้าของพื้นที่ด้วยความป่าเถื่อน เยี่ยงทาส การลุกฮือต่อสู้เป็นความพยายามที่จะหลุดพ้นจากการกดขี่

งานศึกษาที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมดในกลุ่มนี้ แสดงให้เห็นว่า การก่อกบฏครั้งต่างๆในหัวเมืองลาว ไม่ได้เกิดจากความมั่งงาย ความโง่เขลาเบาปัญญาของคนอย่างที่รัฐบาลไทยมอง ปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการกบฏหรือการรวมกลุ่มทางการเมืองเพื่อต่อสู้อำนาจรัฐคือปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะนโยบายของการเก็บส่วยจากชนชั้นล่างของรัฐบาลไทย ที่ทำให้เกิดผลกระทบต่อการดำรงชีวิต เกิดความเดือดร้อน แรงกดดันเป็นผลให้ชนชั้นล่างต้องหาที่พึ่ง สิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจได้ดีที่สุดของคนกลุ่มนี้ก็คือความเชื่อทางศาสนา ความเชื่อในเรื่องของยุคใหม่ที่ดีกว่าเดิม เชื่อในดวงวิญญาณของบรรพบุรุษผู้กล้าของเผ่าพันธุ์

แต่องานศึกษาด้านนี้ส่วนใหญ่มักให้ความสำคัญกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากมุมมองของฝ่ายไทยเป็นส่วนใหญ่ การศึกษาการเคลื่อนไหวที่มองจากแง่มุมของชนชั้นล่างมีน้อยมาก โดยเฉพาะ

³⁶ นงลักษณ์ ลิ้มศิริ, “ความสำคัญของขบถหัวเมืองอีสาน พ.ศ. 2325-2445”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524.

กบฏฆ่าในลาว ซึ่งฝ่ายไทยมองคนกลุ่มนี้ว่าเป็นกลุ่มที่สร้างปัญหาและพยายามต่อต้านอำนาจฝ่ายปกครองอยู่เสมอ แต่เบื้องหลังของกบฏทุกครั้ง สาเหตุไม่ใช่การเมืองเพียงอย่างเดียวแต่เป็นเรื่องของการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างหนักในประวัติศาสตร์ลาวและมีความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ร่วมอยู่ด้วย

1.2.6 กลุ่มงานอธิบายทฤษฎีทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์และงานที่มีกรอบการศึกษาที่เกี่ยวข้องกัน

งานกลุ่มนี้เป็นงานศึกษาที่มีกรอบคิดและทฤษฎีต่างๆ ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้กับการศึกษากระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ ราชอาณาจักรล้านช้าง (ลาว) ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงพุทธศตวรรษที่ 25 ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนชั้นล่าง
2. กลุ่มงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองกับชนชั้นล่าง

1. กลุ่มงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนชั้นล่าง

งานกลุ่มนี้อธิบายถึงปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวทางสังคมของชนชั้นล่าง ซึ่งเป็นผลจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชนชั้นปกครองและชนชั้นล่าง

ประวัติศาสตร์สังคมลุ่มน้ำโขงระหว่าง พ.ศ.1892-2370³⁷ งานชิ้นนี้แสดงให้เห็นถึงปฏิกริยาโต้ตอบระหว่างชนพื้นเมืองกับชนชั้นปกครอง อันเกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างคนสองกลุ่มที่ไม่เท่าเทียมกัน การต่อรองผลประโยชน์ที่ทั้งสองฝ่ายจะได้รับไม่ลงตัว ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรง ระหว่างชนชั้นปกครองและชนพื้นเมือง ความเกลียดชัง ความหวาดระแวงที่ชนชั้นล่างมีต่อฝ่ายปกครอง ถูกตอกย้ำซ้ำแล้วซ้ำอีกจากพฤติกรรมการเหยียดหยาม กดขี่ขูดรีดแรงงานและทรัพยากรของชนชั้นปกครองลาวและไทยตลอดสมัยประวัติศาสตร์

³⁷ สุทิน สนองพันธ์, *ประวัติศาสตร์สังคมลุ่มน้ำโขงระหว่าง พ.ศ.1892-2370* (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง, 2543).

เจ้าผู้มีบุญหนองหมากแก้ว³⁸ บทความชิ้นนี้วิเคราะห์ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การเคลื่อนไหวทางสังคมของชนชั้นล่าง ไม่ได้เกิดจากความโง่เขลาของคน หากเกิดจากการขูดรีดทางเศรษฐกิจระหว่างชนชั้น การเก็บส่วยเป็นภาระหนักสำหรับเศรษฐกิจแบบยังชีพ การต่อสู้เป็นการต่อสู้ของชนชั้นล่างเพื่อต้องการที่จะหลุดพ้นจากการขูดรีดในระบบศักดินา โดยเฉพาะศักดินาที่ต่างเชื้อชาติ ดังนั้นการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนชั้นล่าง เกิดขึ้นเนื่องจากความต้องการเป็นอิสระจากการถูกกดขี่ของชนชั้นปกครอง

2. กลุ่มงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองกับชนชั้นล่าง

งานกลุ่มนี้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองกับชนชั้นล่าง

ระบบการเมืองและสังคมในท้าวสูง ท้าวเจือง³⁹ งานชิ้นนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนบนที่สูงกับเจ้าผู้ครองเมืองว่า ความสัมพันธ์ระหว่างคนบนที่สูงกับชนชั้นปกครองไม่ได้มีความมั่นคง มีการเปลี่ยนแปลงเป็นครั้งคราว ถึงแม้คนบนที่สูงจะเป็นกำลังที่สำคัญของชนชั้นปกครอง แต่การมีกำลังของคนกลุ่มนี้จำนวนมาก ฝ่ายปกครองต้องมีศักยภาพเพียงพอที่จะคุ้มครองชนเผ่าเหล่านี้ได้ มิฉะนั้นคนบนที่สูงกลุ่มนี้อาจจะเปลี่ยนความจงรักภักดีไปสู่เจ้าผู้ปกครองเมืองอื่นได้เช่นกัน

การเกณฑ์ส่วยและแรงงานจากชนเผ่า รัฐที่ใหญ่ก็สามารถทำได้มาก และการบีบของรัฐในหุบเขาขนาดใหญ่หรือรัฐใหญ่ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำ ทำให้คนบนที่สูงหันไปสร้างความสัมพันธ์กับเมืองในหุบเขาขนาดเล็กเพื่อความอยู่รอด

ความเป็นมาของสยาม ไทย,ลาวและขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ ฉบับสมบูรณ์⁴⁰ งานชิ้นนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างเจ้ากับข้าในนครรัฐโบราณ ที่ผู้มีอำนาจมากกว่า ขยายอิทธิพลเข้ายึดครองดินแดนของผู้อ่อนแอว่า ข้าคือกลุ่มที่พ่ายแพ้ ต้องเสียดินแดนและทำหน้าที่ส่งส่วย เสียแรงงานให้แก่ชนชั้นปกครอง ข้า คือ ผู้ถูกกดขี่และผู้ที่เป็นายคือผู้

³⁸ ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและประนุช ทรัพย์สาร, วุฒิชัย มูลศิลป์และธรรมนิศย์ วราภรณ์ (บรรณาธิการ), “ผู้มีบุญหนองหมากแก้ว”, *กบฏขาวนา* (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2525), หน้า 65-79.

³⁹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ระบบการเมืองและสังคม ในท้าวสูง ท้าวเจือง”, *ประวัติศาสตร์แห่งชาติ “ขอม” ฉบับเก่า “สร้าง” ฉบับใหม่* (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, 2549).

⁴⁰ จิตร ภูมิศักดิ์, *ความเป็นมาของสยาม ไทย, ลาวและขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ ฉบับสมบูรณ์*, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ : สยาม, 2544).

กคช. ถึงแม้ว่าจะไม่ได้ยอมรับฐานันดรความเป็นทาส พยายามเคลื่อนไหวเพื่อต่อสู้กับชนชั้นปกครองเพื่อความเป็นอิสระ แต่ยุคสมัยของประวัติศาสตร์ที่มีความต้องการเครื่องมือพูดได้เป็นสิ่งที่กำหนดให้เกิดรูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าว โดยเกิดขึ้นเมื่อระบบการผลิตไม่ใช่เพียงเพื่อบริโภคอย่างเดียว แต่เริ่มมีการผลิตเพื่อเป็นสินค้า เป็นผลให้ ผู้มีอำนาจมากกว่าแสดงอำนาจจับ บังคับข่มขู่ผู้อ่อนแอ เพื่อให้ได้มาซึ่งแรงงานและทรัพยากร

ลักษณะการปกครองของประเทศไทยสมัยโบราณ พื้นฐานทางเศรษฐกิจ⁴¹ งานชิ้นนี้กล่าวถึงโครงสร้างความสัมพันธ์ของชนชั้นในระบบเศรษฐกิจแบบส่วยว่า ในสมัยโบราณความสัมพันธ์ระหว่างนายกับชนชั้นล่างมีลักษณะของการแบ่งผลผลิตหรือแรงงานให้แก่นายตามประเพณีที่ยอมรับกันทั้งสองฝ่าย ซึ่งมีความจำเป็นทางเศรษฐกิจร่วมอยู่ด้วยความสัมพันธ์ของคนสองชนชั้นนี้ด้วย ดังนั้นนายและชนชั้นล่างต่างได้รับประโยชน์ต่อพันธนาการรูปแบบนี้ กล่าวคือ นายได้รับส่วนแบ่งของผลผลิตและแรงงาน ส่วยจะเป็นผลประโยชน์ทางตรงที่นายจะต้องพยายามรักษาไว้ ส่วนชนชั้นล่างได้รับการคุ้มครองจากนายเป็นการตอบแทน เนื่องจากชนชั้นล่างไม่มีกำลังเพียงพอที่จะรักษาทรัพย์สินหรือต้านทานการรุกรานได้ ดังนั้นในระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงเป็นความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นระหว่างนายกับชนชั้นล่าง โดยในระดับรัฐจะไม่สามารถเข้ามาบีบบังคับแทนนายได้เลย และรัฐเอง ก็ไม่มีแรงจูงใจทางเศรษฐกิจที่จะเข้ามารับบทบาทแทนนายด้วย ทำให้รัฐไทยสมัยโบราณไม่มีความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชนชั้นล่างโดยตรง แต่เป็นความสัมพันธ์ผ่านนายเป็นทอดๆ ไป ทำให้รัฐไทยสถาปนาโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างนายด้วยกัน และพยายามที่จะขยายโครงสร้างความสัมพันธ์ให้ครอบคลุมนายให้กว้างขวางมากที่สุด ทำให้การปกครองในสมัยโบราณที่รัฐไทยใช้ เป็นในลักษณะของการถ่ายทอดความจงรักภักดีเป็นลำดับชั้นจากนายชั้นล่างสุดไปจนถึงพระมหากษัตริย์ อันเป็นศูนย์กลางของโครงสร้างความสัมพันธ์ของระบบ

⁴¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ชาคริต ชุ่มวัฒนะและอุกฤษฏ์ ปัทมานันท์ (บรรณาธิการ), “ลักษณะการปกครองของประเทศไทยสมัยโบราณ พื้นฐานทางเศรษฐกิจ”, *สายธารแห่งความคิด* (กรุงเทพฯ : พิมพ์สวจำกัด, 2532), หน้า 25-45.

วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน: พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา⁴² งานชิ้นนี้อธิบายแนวคิดของ“อำนาจ”ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ได้ 3 ความหมาย คือ

ความหมายที่ 1 มองอำนาจในฐานะที่เป็นทรัพยากร โดยมองอำนาจว่า เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติและสามารถที่จะยึดมาเป็นสมบัติส่วนตัวของมนุษย์และสังคมได้ และสามารถถูกยึดและขโมยได้ นักคิดคนสำคัญของกลุ่มนี้ คือ แม็กซ์ เวเบอร์ มองอำนาจว่าบุคคลที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมสามารถที่จะควบคุมคนอื่น ควบคุมสถานการณ์และทรัพยากรได้ เพื่อให้เป็นไปตามความต้องการของตนเอง ถึงจะได้รับการต่อต้านก็ตาม

ความหมายที่ 2 มองอำนาจในความหมายของความสัมพันธ์ทางสังคม ให้ความหมายของอำนาจในแง่ของความสัมพันธ์ทางสังคม อำนาจเป็นเงื่อนไขที่กำหนดความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งการบังคับและการยอมรับ บนความจริงของระบบความสัมพันธ์ นักคิดที่สำคัญของกลุ่มนี้ คือ คาร์ล มาร์กซ์ ซึ่งไม่ได้มองอำนาจว่าอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคล แต่มองอำนาจแบบความขัดแย้งกันของความสัมพันธ์ที่ต่างฝ่ายก็พยายามสร้างเงื่อนไขที่เหนือกว่าให้แก่อนาคตของตนเอง แต่อย่างไรก็ตาม ผู้ไร้อำนาจก็สามารถสร้างการต่อรองและปรับเปลี่ยนรูปแบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจได้เช่นกัน

ความหมายที่ 3 มองอำนาจในแง่ของความจริงและความรู้ คือ การดำรงอยู่ของอำนาจในทุกหนทุกแห่ง เพื่อเป็นการโต้แย้งความคิดว่าอำนาจกระจายไปในทิศทางเดียว แต่ในความจริงอำนาจไม่เคยผูกขาดอยู่ที่ศูนย์กลางแห่งเดียว แต่กระจายเป็นเครือข่าย ความสัมพันธ์เชิงอำนาจแทรกอยู่ทุกระดับความสัมพันธ์ของการดำรงอยู่ทางสังคม ทั้งพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะของการเมือง เศรษฐกิจ ฯลฯ ที่สำคัญ อำนาจไม่ได้มีด้านลบเพียงอย่างเดียวในแง่ของการกดขี่ ควบคุม แต่อำนาจสร้างผลผลิต ความรู้และวาทกรรมที่เป็นสิ่งเสริมสร้างอำนาจด้วย ทุกคนสามารถสร้างสรรค์อำนาจขึ้นมาได้ ขึ้นอยู่กับบริบทและเงื่อนไขต่างๆจะส่งเสริมมากน้อยเพียงใด ดังเช่นชนพื้นเมืองที่เป็นชนชั้นล่างสุดของสังคม คนกลุ่มนี้สามารถสร้างอำนาจของตนขึ้นมาได้ โดยผ่าน

⁴² อานันท์ กาญจนพันธุ์, วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน : พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544).

วาทกรรม การต่อสู้ในชีวิตประจำวัน จนกลายเป็นพื้นที่ ที่ทำให้คนกลุ่มนี้แสดงตัวตนได้และขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางกลายเป็นกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

1.2.7 หลักฐานชั้นต้นประเภทจดหมายเหตุ

หลักฐานประเภทจดหมายเหตุ เป็นเอกสารสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 5 ที่เกี่ยวข้องกับเมืองอัตตะปือ ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นใบบอกระหว่างฝ่ายปกครองของเมืองอัตตะปือกับฝ่ายปกครองไทยและเมืองอื่นๆกับไทยที่กล่าวถึงเมืองอัตตะปือ ได้แก่

กหข. ร.3 เลขที่ 10 ชื่อบัญชีเรื่องทองคำ ส่วย และเกณฑ์ร้อน จ.ศ. 1192 (พ.ศ. 2373).

กหข. ร.3 เลขที่ 14 ชื่อบัญชีส่งเงินทอง สิ่งของส่วยเมืองลาวตะวันออกเฉียง จ.ศ. 1192 (พ.ศ. 2373).

กหข. ร.3 เลขที่ 23 ชื่อร่างหนังสือทานบนและจดหมายชำระเงินส่วย จ.ศ. 1192 (พ.ศ. 2373).

กหข. ร.3 เลขที่ 16 ชื่อใบบอกเมืองจำปาศักดิ์ จ.ศ. 1193 (พ.ศ. 2374).

กหข. ร.3 เลขที่ 17 ชื่อใบบอกหลวงราชเสนา หลวงอักรสุนทร เรื่องนำเงินส่วยตัวเล็ก มาส่งกรุงเทพฯ จ.ศ. 1193 (พ.ศ. 2374)

กหข. ร.3 เลขที่ 43 ชื่อร่างสารตราพระยาจักรีถึงเมืองอัตตะปือ จ.ศ. 1194 (พ.ศ. 2375).

กหข. ร.3 เลขที่ 12 ชื่อฎีกาหลวงมไหสวรรย์สมบัติ จ.ศ. 1195 (พ.ศ. 2376).

กหข. ร.3 เลขที่ 55 ชื่อใบบอกเมืองอัตตะปือ เรื่องส่งทองคำฝูย จ.ศ. 1196 (พ.ศ. 2377).

กหข. ร.3 เลขที่ 18 ชื่อใบบอกท้าวราชบุตร เมืองอัตตะปือเรื่องส่งทองคำฝูย จ.ศ. 1198 (พ.ศ. 2379).

กหข. ร.3 เลขที่ 23 ชื่อใบบอกเมืองอัตตะปือส่งทองคำฝูย จ.ศ. 1198(พ.ศ. 2379).

กหข. ร.3 เลขที่ 17 ชื่อสาตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระราชวงศ์เจ้าเมืองอัตตะปือ เรื่องตั้งท้าวสุริยาเป็นอุปฮาด จ.ศ. 1200 (พ.ศ. 2381).

กหข. ร.3 เลขที่ 53 ชื่อใบรับหลวงมไหสวรรย์สมบัติ รับส่วยต่างๆ จ.ศ. 1200 (พ.ศ. 2381).

กหข. ร.3 เลขที่ 30 ชื่อใบบอกเมืองปราจีน บอกส่งผลเร็ว ขี้ผึ้งส่วยเมืองอุบล จ.ศ. 1200 (พ.ศ. 2381).

กหข. ร.3 เลขที่ 77 ชื่อบัญชีฝูยและงาช้างส่วยเมืองอัตตะปือ จ.ศ. 1200 (พ.ศ. 2381).

กหข. ร.3 เลขที่ 68 ชื่อบัญชี เงิน ทอง สิ่งของ ส่วย เกณฑ์ส่งเมืองพระตะบอง จ.ศ. 1200 (พ.ศ. 2381).

กหข. ร.3 เลขที่ 77 ชื่อใบบอกพระยาภิรมย์ราชา จ.ศ.1201 (พ.ศ. 2382).

กหข. ร.3 เลขที่ 261 ชื่อบัญชีบ้านข้าส่วยทองขุนณราบริรักษ์ชำระ จ.ศ. 1201 (พ.ศ. 2382).

กหข. ร.3 เลขที่ 79 ชื่อใบบอกขุนณราบริรักษ์ จ.ศ. 1202 (พ.ศ. 2383).

กหข. ร.3 เลขที่ 5 ชื่อใบบอกพระยาภิรมย์ราชา จ.ศ. 1202 (พ.ศ. 2383).

กหข. ร.3 เลขที่ 85 ชื่อใบบอกพระยาภิรมย์ราชา จ.ศ. 1202 (พ.ศ. 2383).

กหข. ร.3 เลขที่ 139 ชื่อใบบอกเจ้าพระยาบดินทร์ฯ จ.ศ. 1202 (พ.ศ. 2383).

กหข. ร.3 เลขที่ 5 ชื่อสารตรา ถึงเจ้าเมืองกบินทร์บุรี เรื่องให้คุมเงินออกไปให้ข้าหลวงจัดซื้อ
สิ่งของแจกพวกเขมร จ.ศ. 1208 (พ.ศ. 2389).

กหข. ร.4 เลขที่ 149 ชื่อจำนวนนักโทษชายหญิงข้าและลาวตะพุ่นหญ้าช้างและม้า
จ.ศ. 1215 (พ.ศ. 2396).

กหข. ร.4 เลขที่ 294 ชื่อบัญชีทองคำส่วยถวายและเกณฑ์ร้อนหัวเมือง ซึ่งส่งและยังค้าง
จ.ศ. 1229 (พ.ศ. 2410).

กจข. ร.4 เลขที่ 195 ร่างสารตราถึงเมืองนครราชสีมา เรื่องให้พระยานครราชสีมาเป็นแม่
กอง สักเลงเมืองลาวเขมร จ.ศ.1220 (พ.ศ. 2401).

กจข. ร.5 รล-สต/1 เมืองเชียงแตง เมืองอัตปือ เมืองสาละวัน เมืองคำทองใหญ่ เมืองนคร
จำปาสัก ฯลฯ ประกาศให้เจ้าเมืองกรมการท่าบาศชีทำวเพียตัวเลขซึ่งสมักอยู่เมืองนี้ไปอยู่เมืองโนน
ให้หักคอบาญชีตามใจไพร่สมัก แลทำแผนเขต แขวงบ้านเมือง วัน 5ฯ5 ค่ำ จ.ศ. 1247.

กจข. ร.5 รล – สต/1 ปีที่ 19 เรื่องเมืองเชียงแตง เมืองอัตปือ เมืองสาละวัน เมืองคำทองใหญ่
เมืองนครจำปาสัก ฯลฯ ประกาศให้เจ้าเมืองกรมการท่าบาศชีทำวเพีย ตัวเลขซึ่งสมักอยู่เมืองนี้ไปอยู่
เมืองโนน ให้หักคอบาญชีตามใจไพร่ สมักแลทำ แผนเขต แขวงบ้านเมือง จ.ศ. 1246
(พ.ศ. 2427).

กจข. ร.5 มร. 5 รล -สต/2 ปีที่ 42 เรื่องที่ 163 เมืองนครจำปาสักส่งตอบต้นไม้ทอง ต้นไม้
เงิน เครื่องราชบันนาการแลเงินส่วย จ.ศ. 1247(พ.ศ. 2428).

กจข. ร.5 รล – สต/18 ปีที่ 32 เลขที่ 32 เรื่องถึงพระพิศณุเทพข้าหลวงตอบบอกที่ 28 ปี
109 ให้แต่งทำวเพีย นายล่ามข้าคุมไพร่ไปตั้งรักษาปลายด่านพระราชอาณาเขตตรวจตราระวัง
รักษาพวกข้าอย่าให้พวกฝรั่งเศสคุมกำลังเพิกองทัพล่วงเลยเข้ามาในพระราชอาณาเขตได้เป็นอัน
ขาด ร.ศ.110 (พ.ศ. 2434).

กจข. ร.5 รล- สต/18 ปีที่ 33 เลขที่ 179 เรื่องพระพิศณุเทพข้าหลวงเมืองคำทองใหญ่ ตอบ
ให้ตั้งบาญชีพวกเลขข้าไพร่หน้าใจของเสนาบดีที่สมุหนายกเป็นเลขคงเมืองคำทองใหญ่ตั้งปีมเสงศรี
ศก ตามจำนวนรซึ่งค้างต่อไป ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2434).

กจข. ร.5 รล – สด/18 ปีที่ 107 เลขที่ 253 เรื่องพระพิศณุเทพข้าหลวงเมืองจำปาศักดิ์ ตอบ บอคนที่ 21 22 ร.ศ. 109 ว่าห้วยอุปราชเมืองอัตปือทำบาชียสามะโนคร้วพวกข้าฯ ยอมให้จัดแต่ตำบล บ้านไ้วตามเคย กับพวกครองสมักเมืองนครจำปาศักดิ์ 7 ตำบล ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานปลื้มแดง ผ้าลายสิ่งของขึ้นไปให้อุราตเมืองอัตปือ แจกพวกข้าช่วยตามธรรมเนียม ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2434).

กจข. ร.5 ม. 2.12 ก/4 กล่อง 2 ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2435).

กจข. ร.5 มท (ล)/2 เลขที่ 81 เรื่องเมืองอัตปือว่าด้วยส่งทองคำ งามช้าง และพระราชทาน สิ่งของประจำปีไปแจกพวกข้า จ.ศ.1230 (พ.ศ. 2411).

กจข. ร.5 มท (ล)/2 เลขที่ 83 เรื่องเมืองอัตปือตั้งท้าวสุริยเปนที่อุปหาต จ.ศ.1230 (พ.ศ. 2411).

กจข. ร. 5 มท (ล)/2 เลขที่ 84 เรื่องเมืองอัตปือ ตั้งท้าวสุวรรณเปนที่ราชบุตร ท้าวทวยเปนที่ ท้าวขัตติวงษา ท้าวเสนเปนที่ท้าวสุริย ท้าวสุวรรณเปนที่ท้าวศรีหราชผู้ช่วย จ.ศ. 1230 –1231 (พ.ศ. 2411-2412)

กจข. ร.5 มท (ล)/6 เลขที่ 99 เรื่องเมืองอัตปือตั้งท้าวสุริยวงษเปนท้าวอัคหาต ท้าววรราชา เปนที่ท้าวศรีสุลาศ ท้าวไชยสารเปนท้าวสุวรรณราช จ.ศ.1234 (พ.ศ. 2415).

กจข. ร.5 มร. 5 มท (ล)/6 เลขที่ 100 เรื่องเมืองอัตปือตั้งท้าวศรีสุลาศเปนที่ราชบุตร จ.ศ. 1234 (พ.ศ. 2415).

กจข. ร.5 มท (ล)/7 เลขที่ 81 เรื่องเมืองอุบลราชธานีว่าด้วยชำระเงินส่วยแก่ท้าวเพี้ย จ.ศ.1254 (พ.ศ. 2416).

กจข. ร.5 มท (ล)/12 เลขที่ 163 เรื่องเมืองอัตปือ ตอบส่งทองคำส่วย เงินแทนทองคำส่วย จ.ศ. 1239 (พ.ศ. 2420).

กจข. ร.5 มท (ล)/14 เลขที่ 47 เรื่องเมืองอัตปือ ว่าด้วยให้หักเลขส่วยทองซึ่งสมัครขึ้นเมือง นครจำปาศักดิ์ จ.ศ.1245 (พ.ศ. 2426).

กจข. ร.5 มร. 5 ม (ล)/14 เลขที่ 139 เรื่องเมืองอุบลราชธานี ว่าด้วยส่งเงินส่วยไปครบจำนวน แลจะชำระบาญชีจำนวนตัวเลข จ.ศ. 1240 (พ.ศ. 2421).

กจข. ร.5 มร. 5 ม (ล)/14 เลขที่ 183 เรื่องเมืองมหาสารลวัน ตอบรายอุปหาตอพยพหนีไป จ.ศ. 1240 พ.ศ. 2421.

กจข. ร.5 มร. 5 มท (ล)/22 เลขที่ 18 เรื่องเมืองนครจำปาศักดิ์ ว่าด้วยแต่ก่อนเจ้าพระยา บดินทร์เดชมิปัญญาสั่งไม่ให้ขายสินค้า นอระมาดงาช้างกับลูกค้า ญูวร เขมร บัดนี้โปรดเกล้า, ให้ยก คำบัญชาเจ้าพระยาบดินทรเดชานั้นเสีย จ.ศ. 1245 (พ.ศ.2426).

กจช. ร.5 มร. 5 มท (ล)/22 เลขที่ 19 เรื่องเมืองเชียงแตง แสนปาง ศรีทันตร เมืองอัตปือว่า ด้วยแต่ก่อนเจ้าพระบดินทรเดชนมีบัญชาสั่งไม่ให้ขายสินค้า นอระมาดง้างกับลูกค้า ญวร เขมร บัดนี้โปรดเกล้าฯ ให้ยกคำบัญชาเจ้าพระยาบดินทรเดชานั้นเสีย จ.ศ. 1245 (พ.ศ.2426).

กจช. ร.5 มร. 5 มท (ล)/27 เลขที่ 8 เรื่องเมืองอัตปือ ตอบว่าด้วยฝรั่งเสสจะมาอนเอา พวกญวรไป จ.ศ. 1246 (พ.ศ. 2427).

กจช. ร.5 มร. 5 มท (ล)/27 เลขที่ 145 เรื่องเมืองอัตปือ ตอบส่งทองคำเลงข้างส่วยซึ่งเก็บ กับข้าไพร่แลโปรดเกล้าฯ พระราชทานสิ่งของต่างๆ ขึ้นไปแจกพวกข้าไพร่ จ.ศ. 1246 (พ.ศ. 2427).

กจช. ร.5 ม. 2.12 ก/4 กล่อง 2 ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2435)

1.3 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

กระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคม หมายถึง พฤติกรรมการรวมกลุ่มของชนพื้นเมืองในสังคม ซึ่งกระทำด้วยวิธีการต่อสู้ ขัดขืน เรียกร้อง ต่อรอง อาจดำเนินการไปได้ทั้งในทางสันติวิธีและความรุนแรง โดยกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมนี้ อาจเป็นผลมาจากความต้องการในผลประโยชน์ด้านการทำมาหาเลี้ยงชีพ สภาพความเป็นอยู่ในสังคม หรือความต้องการในผลประโยชน์เรื่องที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ทางสังคม ซึ่งไม่ว่ากระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมหนึ่งๆ จะมีสาเหตุมาจากอะไรก็ตาม พฤติกรรมการรวมกลุ่มนี้ถือว่าการแสดงออกทางเมืองอย่างหนึ่งเช่นกัน ดังนั้นวิทยานิพนธ์เล่มนี้ จึงรวมการเคลื่อนไหวทางการเมือง เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมด้วย

ชนพื้นเมือง หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์ตระกูลภาษามอญ-เขมร ซึ่งมีความหลากหลาย แตกออกเป็นหลายชนเผ่า เช่น ชนเผ่าเบรา ชนเผ่าอาลัก ชนเผ่าโอย ชนเผ่าเง้ง ชนเผ่ากะตาง ชนเผ่าเงะ ชนเผ่าละเวน ชนเผ่ากะเล้ง ชนเผ่าส่วย ชนเผ่าซุ ฯลฯ

ข้า หมายถึง ชนพื้นเมือง เป็นคำแสดงสถานภาพทางสังคมของชนพื้นเมือง ไม่ใช่ชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนั้นข้าจึงประกอบไปด้วยชนพื้นเมืองหลายชนเผ่า ตามหลักฐานจากหจคหหมายเหตุแห่งชาติของไทย มิได้ระบุว่าชนพื้นเมืองเป็นชนเผ่าใด

ข้าจัด หมายถึง ชนพื้นเมืองที่ไม่ยอมอยู่ใต้การปกครองของเจ้าอาญาสี่ ประกอบด้วยชนพื้นเมืองหลายชนเผ่า ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ตามรอยต่อระหว่างเมืองอัตตะปือกับอาณาจักรเวียงจันทน์และอาณาจักรเขมร

1.4 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษากระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ ราชอาณาจักรล้านช้าง (ลาว) ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงพุทธศตวรรษที่ 25 ซึ่งเกิดจากการปกครองของเจ้าอาญาสี่และนโยบายด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของราชอาณาจักรไทยที่มีต่อเมืองอัตตะปือ

1.5 ขอบเขตของการศึกษา

ประเด็นในการศึกษา

1. ศึกษาภาพรวมของเมืองอัตตะปือ ราชอาณาจักรล้านช้าง(ลาว) ก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 ทั้งระบบการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมประเพณี รวมถึงการเกิดกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองในช่วงเวลาดังกล่าวด้วย เพื่ออธิบายภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของเมืองอัตตะปือและเป็นพื้นฐานในการศึกษาในประเด็นหลักต่อไป

2. ศึกษากระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ ราชอาณาจักรล้านช้าง(ลาว) ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงพุทธศตวรรษที่ 25 (พ.ศ. 2322-พ.ศ. 2434) ได้แก่ วิธีการเคลื่อนไหวของชนพื้นเมือง ผลของการเคลื่อนไหวของชนพื้นเมืองและแนวนโยบายของชนชั้นปกครองที่ใช้ในการควบคุมการเคลื่อนไหวของชนพื้นเมือง

1.6 กรอบคิดในการศึกษา

อำนาจทางการเมือง อำนาจทางเศรษฐกิจหรืออำนาจทางสังคม ล้วนเป็นเงื่อนไขที่กำหนดความสัมพันธ์ของคนในสังคม ผู้ปกครองที่มีอำนาจมากกว่ามักจะใช้อำนาจนั้นเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากชนชั้นล่าง เพื่อรักษาผลประโยชน์ให้ตน ดังนั้นภายใต้ความสัมพันธ์ของอำนาจเหล่านี้จึงเป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างผู้ปกครองกับชนชั้นล่าง จนกลายเป็นปัจจัยที่ผลักดันให้ชนชั้นล่างผู้เดือดร้อนเกิดความพยายามที่จะสร้างเงื่อนไขเพื่อการต่อสู้อำนาจด้วยการรวมตัวกันเคลื่อนไหวในรูปแบบต่างๆ

1.7 วิธีการค้นคว้าและดำเนินการศึกษา

การค้นคว้าและวิธีการศึกษาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และนำเสนอในรูปของการพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) โดยใช้ข้อมูลจากหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) และหลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources)

1. หลักฐานเอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ได้รับการตีพิมพ์ เอกสารสมัยรัชกาลที่ 1-4 จากหอสมุดแห่งชาติ และเอกสารสมัยรัชกาลที่ 5 จากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร
2. หลักฐานชั้นต้นที่ได้รับการตีพิมพ์แล้ว ทั้งที่เป็นตำนาน พงศาวดารและเอกสารประเภทจดหมายเหตุบางส่วน
3. วิทยานิพนธ์และงานวิจัย
4. หนังสือและบทความที่เกี่ยวข้อง
5. บันทึกต่างๆของชาวตะวันตก
6. รูปภาพและแผนที่

1.8 สมมติฐานในการศึกษา

กระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมือง ในเมืองอัตตะปือ ราชอาณาจักรล้านช้าง ปรากฏขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 22 เนื่องจากราชสำนักล้านช้างดำเนินนโยบายขยายอำนาจสู่ดินแดนตอนใต้เพื่อครอบครองแรงงานและทรัพยากรธรรมชาติอย่างจริงจัง จนกระทั่งพ.ศ. 2322 ราชอาณาจักรหลวงพระบาง ราชอาณาจักรเวียงจันทน์และอาณาจักรจำปาสักตกเป็นประเทศราชของราชอาณาจักรไทยทั้งหมด เมืองอัตตะปือขณะนั้นเป็นเมืองบริวารของอาณาจักรจำปาสัก จึงกลายเป็นเมืองส่วยที่สำคัญของรัฐบาลไทย เนื่องจากมีปริมาณแร่ทองคำและช้างป่าจำนวนมาก ระหว่างพ.ศ. 2322-พ.ศ. 2436 เมืองอัตตะปืออยู่ภายใต้การปกครองของราชอาณาจักรไทย นโยบายด้านต่างๆ โดยเฉพาะนโยบายการเก็บส่วยของรัฐบาลไทยที่มีอัตราสูงเกินไป ส่งผลกระทบต่อสังคมและวิถีชีวิตของชนพื้นเมืองจนได้รับความเดือดร้อน ชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือจึงก่อกระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมขึ้น เพื่อตอบโต้การปกครองของเจ้าอาญาสี่และนโยบายของรัฐบาลไทยอย่างต่อเนื่อง

1.9 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษา

สร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ภาคประชาชน โดยเฉพาะประวัติศาสตร์ของชนพื้นเมืองในเมืองอัตตะปือ ซึ่งยังเป็นประเด็นที่ขาดการศึกษาค้นคว้าอย่างจริงจัง อีกทั้งยังช่วยขยายความรู้ด้านประวัติศาสตร์การต่อสู้ของชนพื้นเมืองของราชอาณาจักรล้านช้างตอนใต้ในยุคจารีตให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

1.10 สถานที่รวบรวมหลักฐานในการศึกษา

1. หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร
2. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร